

UDK 316.774-053.6
004.738.5:364.63-053.6

Pregledni rad

Review paper

Jasmina Mehmedović

INTERNETSKO NASILJE MEĐU TINEJDŽERIMA

„Internetsko nasilje među tinejdžerima“ tema je istraživačkog rada koji se bavi pitanjima o utjecaju globalizacije, dostupnosti informacija i tehnoloških dostignuća na život mladih ljudi, te daje moguće odgovore u vezi sa narednim koracima kojim bi se pomoglo tinejdžerima da se s tim utjecajima nose sa što manje negativnih posljedica.

Istraživanje sprovedeno na uzorku od ukupno 403 osobe: učenici, roditelji tinejdžera i učitelji, imalo je cilj identificirati i preporučiti neophodne mehanizme za sigurno korištenje interneta i zaštitu tinejdžera od rizika koji su povezani s korištenjem interneta, te dati drugačiji pogled na ulogu školskog sistema i odraslih u razumijevanju digitalne stvarnosti i oblikovanju budućnosti. Na osnovu ispitivanja utvrđeno je da je internetsko nasilje među tinejdžerima u BiH prisutno, a da se povećava s uzrastom djece. Također, nedvojbeno je okoštalo obrazovnog sistema i njegovo ignorisanje promjena do kojih je došlo ekspanzijom novih medijskih i komunikacijskih tehnologija, koju bi trebala pratiti i povećana odgovornost za opasnosti i rizike kojima su učenici izloženi. Osim toga, činjenica da je znatije lja za tehnološkim dostignućima prirođenija današnjoj djeci nego roditeljima ne amnestira roditelje odgovornosti koju moraju preuzati kako bi odgojili odgovorne digitalne građane.

Dobijeni rezultati ukazuju na značaj razvijanja svijesti o nužnosti razvoja koncepta medijske pismenosti u Bosni i Hercegovini kod svih interesno-utjecajnih skupina uključenih u obrazovni i medijski sistem.

Ključne riječi: internetsko nasilje, tinejdžeri, komunikacija, ICT, medijska pismenost

UVOD

Konvergencija¹ medija i tehnologije u globalnoj kulturi mijenja način na koji učimo o svijetu i propituje same temelje obrazovanja. Više nije dovoljno da budemo sposobni pročitati štampane riječi; djeca, mladi, ali i odrasli, trebaju biti sposobni za oboje – kritički interpretirati moćne slike multimedijalne kulture i izraziti se u različitim medijskim formama. Edukacija o medijskoj pismenosti daje okvir i pedagogiju za novu pismenost potrebnu za život, rad i građanstvo u 21. vijeku. Stavije, utire put za savladavanje vještina potrebnih za cjeloživotno učenje u svijetu koji se stalno mijenja.

Elizabeth Thoman and Tessa Jolls (2008)

Internet je postao savremeni medijski fenomen. Razvijajući se iznimno dinamično, nezaustavljivo ulazi u svakodnevicu osoba različitog životnog doba. Prizori mladih a i onih starijih koji gledaju u mobitel više nego u oči sugovornika česte su i na našim ulicama, u tržnim centrima, kafićima... Računarski posredovana komunikacija i različiti oblici bežičnog prenosa informacija svakako imaju svoje pozitivne, ali negativne strane. U ovom radu fokus će biti stavljen na negativne učinke informacijsko-komunikacijskih tehnologija, budući da su mediji su postali snažan činilac u životu pojedinaca, stvarajući hiperrealnost koja, nerijetko, ne omogućava ispravno sagledavanje stvarnosti u kojoj se nalazimo.

Najranjivija grupa u cyber prostoru jesu djeca i mladi, upravo oni koji se tim prostorima najčešće i kreću. Nasilje na internetu ne pogađa samo pojedince. Ponekad su mu izložene cijele društvene grupe. U tom kontekstu teorijski značaj ovoga rada trebao bi se ogledati u davanju novog uvida u problematiku koja je predmetom istraživanja, čime se doprinosi mogućem artikulisanju smjernica i preporuka za preventivno djelovanje u smislu zaštite mladih od zlostavljanja putem interneta. Praktični značaj ostvario bi se primjenom rezultata istraživanja, što bi trebalo doprinijeti drugačijem pogledu na medijsku pismenost, uvođenju promjena u nastavne planove i programe osnovnih i srednjih škola, te nastavničkih fakulteta, ali i ozbiljnijem pristupu rastućem „www“² fenomenu u samim porodicama.

¹ Proces promjene u načinima prezentiranja medijskih sadržaja, ali opisuje i prateće društvene i kulturne transformacije. (Definicija preuzeta iz pojmovnika, Jenkins, Henry. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York University Press. 2006., str.282.)

² „World wide web (WWW) vjerojatno je najvažnija aplikacija na internetu iz perspektive komunikologije. Pri tome se internet koristi za mnoge druge usluge, npr. za „file-transfer“, „chat“ ili „e-mail“. Kamen temeljac interneta položen je 1969. godine kad su umrežena četiri računala istraživačkih instituta u Los Angelesu, Salt

Osvještavanjem uzroka problema i primjenom datih preporuka, bio bi ostvaren primarni društveni cilj – razumijevanje digitalne stvarnosti i oblikovanje sretnije budućnosti mladih.

1. DEFINISANJE PROBLEMA

Internetskom su nasilju naročito izloženi mladi. Oni posjeduju tehnološka znanja, ali ne i dovoljno životnog iskustva da bi mogli procesuirati mnogobrojne informacije kojim su, sa različitih strana, izloženi. Zbog toga je najbitnija uloga nastavnika i roditelja da prepoznaju znakove upozorenja, razumiju kontekst i shvate pomjeranje položaja djeteta od recipijenta ka onome koji istražuje, evaluira, demistificira i, u krajnjoj liniji, na najbolji način kreira i oblikuje stvarnost u kojoj živi. Upravo nas to dovodi do suštine problema. Uloga roditelja tu je vrlo zahtjevna, vrlo značajna, a ne postoji niti jedan sistematski, institucionalizovan način osposobljavanja za tu ulogu. Zbog toga je porodični odgoj u ovom segmentu stihijski, nekontrolisan, kao što su i odnosi u porodici, odnosi roditelja prema djeci, općenito vrlo šaroliki.

S druge strane, učenici koje danas podučavamo nisu više oni za koje je dizajniran postojeći školski sistem. Rođeni su nakon prelaska iz analogne u digitalnu eru i uglavnom već od malih nogu pokazuju veliko razumijevanje digitalnih tehnologija. Obrazovanje je propustilo uzeti u obzir koliko se svijet promijenio od informacione revolucije, što zahtijeva potpuno novi način razmišljanja kako bi postalo relevantno. U samom istraživanju, nastavnici su u velikoj mjeri odgovorili da se u nastavi ne izučava kako o medijima kritički razmišljati, kako biti dobar digitalni građanin³, kako se zaštititi online, koja su pravila dobrog ponašanja „na mreži“.

Medijska kultura zastupljena je u nastavi maternjeg jezika, ali je broj predviđenih časova mali⁴. Ipak, veći problem predstavljaju programski zahtjevi⁵, koji ne

Lake Cityju, Santa Barbari i Stanfordu, kako bi se pojednostavila razmjena informacija za projekte u nekim vojnim istraživanjima (Borchers/Beginning/Turi 1999). S vremenom su se na internetu razvijale nove usluge koje su podržavala povezna računala a čiji je broj rastao, tzv. „hosts“. Ideja za WWW jest link, tj. povezivanje sadržaja koji mogu biti u bilo kom dijelu interneta. Retroaktivno WWW je bila aplikacija koja je internetu pomogla da doživi ekspanziju i izvan znanosti.“ (Kunczik i A. Zipfel, Zagreb 2006, str. 29)

³ Dobar digitalni građanin poznaje i poštuje norme ispravnog ponašanja online, odgovoran je u korištenju tehničkih i tehnoloških dostignuća.

⁴ Osnovna škola: U I razredu nisu bili predviđeni posebno časovi za medijsku kulturu, iako su se spominjale filmske priče za djecu i TV emisije kao poticaji u realizaciji svih sadržaja; u II 12 časova; III – 10 časova; IV – 15 časova; V – 15 časova; VI – IX razred - nije definisan broj časova predviđenih za medijsku kulturu)

⁴ Osnovna škola: Programski zahtjevi tiču se filmskih vrsta, rodova, izražajnih sredstava filma, pozorišta, stripa, nastanka radio emisija i školskih listova, izražajnih sredstava radija, a u vezi sa internetom spominju se tek postanak i razvoj u VI razredu.

predviđaju kritički osvrt na medijske sadržaje i ne daju priliku nastavnicima da, u poplavi medijskih sadržaja (na elektronskim i u printanim medijima), kod učenika razviju selektivno konzumiranje reklama i informacija koje primaju. Osim toga, ostvarenje ciljeva na ovom području ovisno je o interesovanju, znanju i zanimanju pojedinih učitelja⁶. Da je nastavnicima potrebna dodatna edukacija iz oblasti internetskog nasilja pokazuju njihovi odgovori na to pitanje u sklopu ovog istraživanja, pri čemu je čak 76% učitelja iznijelo svoje mišljenje da im je o tome potrebno više znanja.

Zaštita djece od nasilja na internetu pitanje je pred kojim se ne smiju zatvarati oči, nego upravo suprotno – valja mobilizirati sve resurse kako bi se zainteresovanim stranama omogućilo dovoljno znanja i vještina da rizik od internetskog nasilja svedu na najmanju moguću mjeru.

1.1. Operacionalizacija pojmova

1.2.1 Internetsko nasilje

„Uopšteno gledajući, internetsko nasilje uključuje slanje štetnih ili okrutnih poruka i/ili slika putem interneta ili drugih uređaja, kao što je mobilni telefon. Internetsko se nasilje može zbivati na privatnoj web-stranici⁷ ili putem e-maila⁸, društvenih mreža, chat soba⁹, porukama na internetskim stranicama ili mobitelima.“ (Feinberg& Robey 2010: S4H15-1) „Uz korištenje IKT-a ovi oblici se javljaju u vidu vrijeđanja, uznemiravanja, slanja prijetećih i uvredljivih poruka, lažnog predstavljanja, podsticanja na mržnju i nasilje i sl. Vrlo težak oblik su seksualna eksploatacija i seksualno nasilje nad djecom počinjeno, snimljeno ili podijeljeno uz korištenje IKT-a“. (Muratbegović, Kobajica, Vujović 2016: 8) Neki od korištenih sinonima su elektronsko, digitalno ili virtuelno nasilje.

⁶ Pojam „učitelj“ biće korišten kao generički naziv za sve osobe koje se bave podučavanjem djece u školama i na fakultetima.

⁷ Internetska stranica

⁸ Elektronska pošta

⁹ Internetski prostor za razgovore

1.2.2 Tinejdžeri

Riječ *tinejdžer* svoj korijen (teen) ima u engleskom jeziku i odnosi se na brojeve od trinaest do devetnaest¹⁰. Iako se, tom logikom, tinejdžerima smatraju mladi između 13 i 19 godina, činjenice govore da se ta dobna granica konstantno smanjuje, tj. da djeca već sa 9 godina počinju da se interesuju za pitanja iz domena „odraslih“, a, prema procjeni Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) djeca u pubertet ulaze 10 mjeseci ranije svakih deset godina. Prilikom izrade ovog rada tinejdžerima su smatrani učenici koji su u predmetnoj nastavi osnovne škole (od VII razreda) pa do kraja srednje škole.

1.2.3 Komunikacija

Komunikacija je riječ koja se koristi kada se hoće opisati proces pri kojem ljudi stupaju u interakciju.

„Uvažavajući određenje nekih teoretičara da je komuniciranje proces ostvarivanja veza među ljudima, da je to aktivnost i da se komuniciranje uči, pod pojmom komuniciranje podrazumijevamo sveukupnost veza, dodira i općenja među pripadnicima društva. Informiranje je suština komunikacijskog procesa i zasniva se na davanju i primanju informacija, koje podrazumijevaju novo znanje, formu i svrsishodnost.“ (Osmančević 2009: 5)

1.2.4 ICT

ICT je skraćenica koja potiče od engleskih riječi *Information and communications technology*, a znači informacione i komunikacijske tehnologije. U skladu s tim, neki autori koriste i skraćenicu IKT. Iako pojmam ICT-a najčešće obuhvata radio, televiziju, mobilne telefone, računare, mreže hardvera¹¹ i softvera¹², satelitskih sistema, kao i razne usluge i aplikacije povezane s njima, prema Evropskoj komisiji važnost ICT leži manje u samoj tehnologiji nego u svojoj sposobnost da stvori veći pristup informacijama i bržu komunikaciju.

¹⁰ Thirteen, fourteen, fifteen, sixteen, seventeen, eighteen, nineteen

¹¹ Fizički, opipljivi dio računara, skup komponenata koji čine kompjuterski sistem. Naziv nastao od engl. *hard* – tvrdo.

¹² Kompjuterski programi pomoću kojih je računaru moguće izdati naredbe za izvršavanje određenih zadataka. Naziv je nastao od engleske riječi *soft* – meko

1.2.5 *Medijska pismenost*

Prema Jamesu Potteru (2008), upravo medijska pismenost predstavlja kontrolu procesa medijskog utjecaja.

„...medijski pismena osoba je definisana kao osoba koja može pristupiti, analizirati, evaluirati i producirati štampane i elektronske medije, te je istaknuto da je fundamentalni cilj medijske pismenosti kritički autonoman odnos prema svim medijima (Aufderheide, 1992).“ (Aufderheide 1992, prema Tajić 2013: 22.) S tim u vezi Vanja Ibrahimbegović Tihak u svom radu *Medijska pismenost u BiH: Model za razvoj medija i društva* (2012) navodi kako je u srži medijske pismenosti „*informirano propitivanje*, koje je četverostupni proces, a obuhvaća pristup informacijama, analizu, refleksiju i akciju“ (2012). Baacke (1973) je, prema Miliša i Tolić (2008), medijsku kompetenciju podijelio u četiri “preddimenzije: medijska kritika (sposobnost analize sadržaja medija), medijsko znanje (znanje o medijima i sustavima te sposobnost produkcije), medijsko korištenje (receptivna komponenta korištenja medija, npr. interaktivno korištenje kako, te s kojim posljedicama) i medijske forme djelovanja (inovativni medijski sustavi, kreativnost i estetske forme)“. (Miliša i Tolić 2008: 127)

1.2. *Pregled ranijih istraživanja*

Budući da se 21. vijek naziva digitalnim dobom, razumljiv je povećan interes za internet kao fenomen koji je u ekspanziji. Nažalost, rijetki su istraživači koji su se u Bosni i Hercegovini bavili ovom temom, a dostupna istraživanja uglavnom su iz inostranstva. S obzirom na to da broj korisnika interneta u cijelom svijetu, a Bosna i Hercegovina u tome ne zaostaje, raste, mediji postaju sve društveniji. Zbog toga postoje znatna ograničenja pri proučavanju ranijih istraživanja. Kako bi se obezbijedila relevantnost podataka, nisu uzeta u razmatranje ona koja su rađena prije 2010. godine.

Vanja Ibrahimbegović Tihak i Lea Tajić (2013) ističu kako u Bosni i Hercegovini nedostaju istraživanja koja se odnose na korisničke medijske navike stanovništva, nivo kritičkog razumijevanja medijskih sadržaja, ili koja bi ukazala na kvalitet medijskog obrazovanja, a oni koji se bave unapređenjem medijske pismenosti naglasak uglavnom ne stavljaju na sposobnost komuniciranja putem medija, nego na evaluaciju medija i njihovih sadržaja. U *Smjernicama za postupanje u slučaju nasilja*

nad djecom u Bosni i Hercegovini (2013), čiji je sadržaj objavljen „s potpisom“ Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, daje se definicija nasilja u kontekstu savremenih tehnologija i priznaje kako „veliki broj djece danas u Bosni i Hercegovini poznaje nekog iz okruženja ko je imao problem na internetu, a za mnoge od njih - guranje, čuškanje i „malo“ tuče nije nasilje. Stoga, možemo zasigurno zaključiti da je danas poput nekog kompjuterskog virusa velikom brzinom počeo da se širi virus vršnjačkog nasilja na internetu (*cyberbullying*).“ (str. 28, dostupno na <http://www.mhrr.gov.ba>)

S druge strane, u Posebnom izvještaju ombudsmena za djecu Republike Srpske pod nazivom *Prevenција eksploatacije djece u jugoistočnoj Evropi - eksploatacija djece na internetu*, iz 2013. godine, spominje se nedovoljna istraženost problema internetskog nasilja nad djecom i među djecom, a na osnovu odgovora 51 djeteta uzrasta od 10 do 13 godina tvrdi kako „većina djece navodi da nisu imali neprijatnih situacija. Ipak, neki od učesnika su imali iskustva sa porukama neprimjerenog sadržaja na internetu i uznemiravanja preko mobilnih telefona. Samo jedna djevojčica se obratila majci za pomoć“. (Grahovac 2013: 43, dostupno na <http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Izvjestajsexsrp.pdf>) Mladi uzrasta 14 – 18 godina imali su „loša iskustva sa krađom profila na facebook-u, vulgarnim sadržajima, objavljivanjem neprimjerenih video snimaka na YouTube-u“. (Grahovac 2013: 46). Kada su roditelji adolescenata u pitanju, svih 40 ispitanika odgovorilo je kako s djecom razgovaraju o opasnostima kojima su izloženi koristeći internet i mobilne telefone, 55% njih ne zna šta znači termin *cyberbullying*. Iz odgovora profesionalaca iz osnovnih i srednjih škola, njih 14%, odgovara kako im je nepoznat im pojam *cyberbullyinga*.

Radna grupa koju su sačinjavali članovi iz 8 bosanskohercegovačkih ministarstava i desetak predstavnika različitih nevladinih organizacija i univerzitetskih profesora potpisuju *Sistem za zaštitu od dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini - Evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010-2012. godine* (2013) u kojem se bave analizom trenutnog stanja na polju ugroženosti djece putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Fokus grupu provedenog istraživanja činilo je 26 učenika prosječne dobi od 12,5 godina, s područja Sarajeva. Na pitanje za šta najčešće koriste internet, najfrekventniji odgovori bili su 46,2% za potrebe škole i 30,8% za komuniciranje s prijateljima. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna povezanost između uzrasta učenika i internetskog nasilja. Nedostatak ovog istraživačkog rada leži u činjenici da uzorak čini fokus grupa iz jedne općine, što je

nedovoljno za donošenje naučnih zaključaka. Toga su, izgleda, svjesni i sami istraživači, pretpostavljajući, u nekoliko navrata, da učenici umjesto iskrenih daju poželjne odgovore na postavljena pitanja.

Hrabri telefon – telefon za zlostavljanu i zanemarenu djecu u Hrvatskoj i Poliklinika za zaštitu djece iz Zagreba 2013. godine proveli su istraživanje o iskustvima djece pri korištenju interneta, na uzorku od 1489. djece iz osnovnih škola. „U ukupnom uzorku djece uključene u istraživanje njih 12,1% je doživjelo nasilje na Facebooku, a 9,6% njih ponašalo se nasilno. Analizom skupine djece koja su na bilo koji način uključena u nasilje na Facebooku dobijen je postotak od 44,4% njih koji doživljavaju nasilje, 29,7% koji se ponašaju nasilno te 25,9% djece koji i doživljavaju i čine nasilje na Facebooku.“ (dostupno na <http://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/rijec-ravnateljice/nase-istrazivanje-koliko-vremena-i-uz-koje-rizike-djeca-provode-na-internetu-i-facebooku/>, pristupljeno 27. 1. 2015.)

Teoretičar A. Beringer (2011) sa njujorškog državnog univerziteta, u svom istraživačkom radu *Teacher's Perceptions and Awareness of Cyberbullying Among Middle School Students* (2011), na uzorku od 34 učitelja, bavio se percepcijom učitelja i njihovom svjesnošću o zlostavljanju putem interneta između srednjoškolaca. Neki od rezultata do kojih je došao su sljedeći: skoro 96% učitelja slaže se s tvrdnjom da školski savjetnici i pedagozi trebaju organizovati aktivnosti kojima će se pozabaviti zlostavljanjem na internetu, a oko polovice smatra da i učitelji trebaju učestvovati u edukaciji djece na tu temu.

Slično su ustvrdili i autori Hamer, Konijn i Keijer, s amsterdamskog univerziteta, u radu *Cyberbullying Behaviors and Adolescents' Use of Media with Antisocial*, koji su 2013. prezentovali na International Communication Association u Londonu. Ispitali su ulogu medija u nasilničkom ponašanju putem interneta među adolescentima. Istraživanje na uzorku od 892 učenika je pokazalo da je izloženost adolescenata antisocijalnim medijskim sadržajima usko povezana sa cyberbullyingom.

2. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog rada jeste identificirati i preporučiti neophodne mehanizme u vezi sa sigurnim korištenjem interneta i potrebe za zaštitom tinejdžera od rizika koji su

povezani s korištenjem interneta, te dati drugačiji pogled na ulogu školskog sistema i odraslih uopće u razumijevanju digitalne stvarnosti i oblikovanju budućnosti. Cilj rada je također ukazati na značaj razvijanja svijesti svih stakehoda¹³ uključenih u obrazovni i medijski sistem o nužnosti razvoja koncepta medijske pismenosti u Bosni i Hercegovini.

2.2. Hipoteze u istraživanju

Generalna hipoteza:

H1: Stepen internetskog nasilja u Bosni i Hercegovini proporcionalan je uzrastu djece koja koriste internet.

Pomoćne hipoteze istraživanja:

H2: Pretpostavlja se da nastavnici / profesori tokom svog obrazovanja nisu stekli dovoljno znanja o novim medijima i problemima koje oni mogu izazvati.

H3: Pretpostavlja se da roditelji tinejdžera ne poduzimaju odgovarajuće korake kako bi nadzirali online aktivnosti svoje djece.

H4: Pretpostavlja se da tinejdžeri internet koriste uglavnom za zabavu, a manje za učeće aktivnosti.

2.3. Opis istraživanja

Istraživanje je izvršeno u FBiH, RS i Brčko Distriktu, i to na tri populacije: tinejdžeri, nastavnici i roditelji tinejdžera. I stratumi (općine) i uzorak istraživanja izabrani su metodom slučajnog izbora. Uzorak istraživanja čine:

- 130 srednjoškolskih i osnovnoškolskih profesora, direktora i pedagoga s prostora cijele BiH
- učenici predmetne nastave osnovne škole, ukupno 60,
- učenici srednje škole, ukupno 93, i
- 120 roditelja tinejdžera, s prostora cijele Bosne i Hercegovine.

Ispitanici su kratko bili upoznati sa temom istraživanja i načinom popunjavanja instrumenata, te su pristupili samostalnom popunjavanju materijala. Sva ispitivanja su bila sprovedena tehnikom anketiranja. Ispitanici su dobrovoljno učestvovali u ispitivanju.

¹³ Interesno-utjecajnih skupina

3. REZULTATI I DISKUSIJA

Rezultati sprovedenog istraživanja temeljeni su na pregledu i analizi upitnika.

H1: Osnovna hipoteza ovog istraživanja bila je da je stepen internetskog nasilja u Bosni i Hercegovini proporcionalan uzrastu djece koja koriste internet. Ova hipoteza dokazivana je anketiranjem učenika osnovnih i srednjih škola. Kada je riječ o uzrastu djece koja su izložena internetskom nasilju, istraživanje je pokazalo da je relativno visok procenat tinejdžera iz osnovne škole doživjelo neku vrstu maltretiranja putem novih tehnologija – 8%, a još viši kada su u pitanju srednjoškolci – taj se procenat penje do zabrinjavajućih 15%. Osim toga, 8% srednjoškolaca je izjavilo kako su i sami vršili nasilje na internetu (Tabela 1: Vlastito učešće u nasilju na internetu), a 20% ispitanika u obje skupine ima saznanja o internetskom nasilju među prijateljima.

Tabela 1: Prikaz odgovora učenika: Internetsko nasilje među tinejdžerima

	UČENICI VII – IX RAZRED OŠ	UČENICI SREDNJIH ŠKOLA
Saznanje o internetskom nasilju među poznanicima	20%	20%
Vlasita iskustva internetskog nasilja	8%	15%
Vlastito učešće u nasilju na internetu	0%	8%

H2: Istinitost hipoteze: Pretpostavlja se da nastavnici / profesori tokom svog obrazovanja nisu stekli dovoljno znanja o novim medijima i problemima koje oni mogu izazvati je potvrđena analizom podataka koje su dali prosvjetni radnici. Da je u oblasti digitalne pismenosti dovoljno obučeno smatra tek 24% ispitanika. Više od dvije trećine učitelja smatraju ili se djelimično slažu s tim da tokom svog školovanja nisu stekli dovoljno znanja o mogućnostima, ograničenjima i opasnostima ICT-a, a potrebu za dodatnom obukom u oblasti novih medija izrazilo je 76,15% ispitanika iz reda učitelja (Tabela 2). U tom dijelu, hipoteza je potvrđena.

Tabela 2. Prikaz odgovora učitelja: Osposobljenost u oblasti novih medija i njihova saznanja o internetskom nasilju nad učenicima

	Ne slažem se nikako	Ne slažem se nikako	Djelimično se slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Internetsko nasilje (cyberbullying) je prisutno u Bosni i Hercegovini	2 2%	3 2,31%	38 29,23%	49 37,69%	38 29,23%
Djeca iz škole u kojoj radim izložena su ovoj vrsti nasilja	9 6,92%	23 17,69%	52 40,00%	25 19,23%	16 12,31%
Svaka škola bi trebala imati plan/strategiju borbe protiv ove vrste nasilja	2 1,54%	0 0,00%	9 6,92%	34 26,15%	86 66,15%
Dovoljno sam obučen/a u ovoj oblasti	6 4,62%	25 19,23%	50 38,46%	33 25,38%	16 12,31%
Škole imaju odgovornost da se bore protiv internetskog nasilja	2 1,54%	6 4,62%	22 38,46%	48 25,38%	51 12,31%
Program medijske pismenosti pokriva razumijevanje novih medija i njihovog utjecaja na oblikovanje javnog mnijenja	24 18,46%	36 27,69%	41 31,54%	21 16,15%	7 5,38%
Tokom svog obrazovanja stekla/stekao sam dovoljno znanja o novim tehnologijama i opasnostima i mogućnostima koje one kriju	14 10,77%	29 22,31%	35 26,92%	37 28,46%	17 13,08%
Nastavnicima je potrebna dodatna edukacija iz ove oblasti	1 0,77%	3 2,31%	14 10,77%	33 25,38%	79 60,77%
Djeca nove medijske tehnologije koriste bez dovoljno razumijevanja o njihovom utjecaju	1 0,77%	1 0,77%	9 6,92%	40 30,77%	79 60,77%
Djeca je potrebna dodatna edukacija iz ove oblasti	3 2,31%	1 0,77%	7 5,38%	24 18,46%	95 73,08%
Roditeljima su potrebna dodatna znanja iz ove oblasti	1 0,77%	0 0,00%	5 3,85%	29 22,31%	93 71,54%
U školi u kojoj radim postoji plan/strategija za borbu protiv internetskog nasilja		DA 10		NE 120	
		7,69%		92,31%	

H3: Podaci koji se odnose na računar u dječijoj sobi i usporedna analiza odgovora roditelja i učenika u dijelu davanja informacija, te kontrole aktivnosti i vremena koje djeca provode na internetu potvrđuju i narednu hipotezu: Pretpostavlja se da roditelji tinejdžera ne poduzimaju odgovarajuće korake kako bi nadzirali online aktivnosti svoje djece. U Tabeli 3 su usporedno izraženi samo polariteti – Svakodnevno i Nikad, a najveće razlike između odgovora vidljive su na pitanjima koja se odnose na odgovornost roditelja u davanju informacija o sigurnosti na internetu i nadzora dječijih online aktivnosti. Bilo da kao pouzdanu informaciju uzmemo odgovor djece ili roditelja, svakako se može zaključiti da roditelji nisu do kraja ispunili svoju dužnost da djecu upućuju na bonton prilikom komunikacija putem interneta i na neophodne korake vezane za online sigurnost.

Tabela 3. Komparativni prikaz odgovora roditelja i učenika (sumarno): Davanje informacija, kontrola aktivnosti i vremena koje djeca provode na internetu

	UČENICI		RODITELJI	
	Da	Ne	Da	Ne
TV u dječjoj sobi	78,43%	21,57%	67,92%	32,08%
	UČENICI		RODITELJI	
	Svakodnevno	Nikada	Svakodnevno	Nikada
Kontrola vremena provedenog na internetu	26,80%	18,95%	52,83%	13,21%
Kontrola dječjih aktivnosti na internetu	15,69%	35,29%	58,49%	15,09%
Provjeravanje dječijeg maila	9,15%	79,74%	39,62%	37,74%
Provjeravanje mobitela	3,92%	71,24%	20,75%	30,19%
Poštovanje pravila korištenja računara i interneta u domu	28,10%	37,25%	62,26%	5,66%
Razgovor sa djecom o ponašanju na net-u	22,88%	31,37%	60,38%	3,77%
Blokiranje pojedinih web stranica	13,73%	67,97%	35,85%	32,08%
Razgovor o sigurnosti na internetu	14,38%	27,45%	56,60%	5,66%

H4: Pretpostavlja se da tinejdžeri internet koriste uglavnom za zabavu, a manje za traženje informacija potrebnih u školi, hipoteza je, koja je, takođe, potvrđena. Utvrđeno je, naime, da tinejdžeri mobitel i računar svakodnevno koriste u sljedeće svrhe:

- spajanje na svoj profil na društvenim mrežama – 79,08%
- pisanje poruka prijateljima – 64,71%
- gledanje, slušanje ili skidanje muzike – 64,05%
- pretraživanje interneta zbog vlastitog interesovanja – 46,41%
- gledanje tv emisija, video klipova ili fimova – 42,48%
- čitanje vijesti, priča i blogova – 35,29%
- igranje igrice – 30,72%
- traženje informacija za školu – 24,84%
- gledanje i postavljanje fotografija – 22,88%
- provjeravanje e-maila – 20,92%

Rezultati, dakle, pokazuju da manje od četvrtine ispitanih učenika koriste računar i mobitel kako bi na internetu tražili informacije za školu.

Iako su svi upitnici korišteni u istraživanju bili anonimni, moguća metodološka ograničenja odnose se na pristrasnost odgovora ispitanika, s obzirom na odabir teme.

4. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Svi društveni akteri, svako u svom domenu, dužni su učiniti mnogo više od onoga što je do sada na ovom planu učinjeno. Očita je velika diskrepancija između potreba djece za zaštitom od virtualnih predatora i sredstava i načina da se te potrebe zadovolje. Djeci se mora omogućiti da na pravilan i njima prijemčiv način saznaju o sigurnosti na internetu, prepoznaju moguće rizike i prikladno na njih reaguju. Ovdje je, prije svega riječ o preventivnom djelovanju koje se tiče porodičnog nivoa, zatim institucija koje se bave obrazovanjem i medijima, a, napose, zakonodavnih tijela. Da bi se to postiglo postoji nekoliko imperativa, tj. problem je potrebno adresirati na nekoliko nivoa:

Porodični nivo:

- uspostaviti nadzor nad dječjim online aktivnostima
- dogovoriti i pridržavati se pravila korištenja tehničkih aparata
- računar postaviti u zajedničku prostoriju, a ne u dječju sobu
- pokazati zanimanje za ono što je djeci bitno, pa i online
- konstantno se informisati, držati korak s novim tehničkim dostignućima

Obrazovne institucije:

- modernizovati nastavne planove i programe na svim nivoima obrazovanja: od predškolskih do visokoškolskih ustanova
- saradivati sa NVO koje imaju slične aktivnosti i ciljeve
- reducirati nastavni kadar u oblasti ICT-a
- razviti sistem nagrađivanja i finansiranja za projekte i istraživanja koji će se baviti promocijom digitalnog građanstva – konceptom koji će podržavati internetsku sigurnost i zaštitu od nasilja na internetu, odgovornost za korištenje digitalnih medija, te medijsku pismenost i digitalnu kompetenciju
- dobro osmisлити program rada s roditeljima
- fokusirati se na programe časova odjeljenjske zajednice; dapače – poželjno bi bilo uvođenje novog predmeta u redovnu nastavu, kako bi učenici stekli znanja i vještine potrebne, generalno, za kvalitetan život i odnos s ljudima.
- u sklopu dodatne, izborne, fakultativne nastave organizovati vršnjačku edukaciju o sprečavanju internetskog nasilja
- izraditi akcione planove/strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja na internetu

Zakonodavna, sudska i izvršna tijela:

- izmjene i dopune krivičnih zakona, s naglaskom na zlostavljanje i eksploataciju mladih putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija
- formiranje posebnih tijela/odjela za zaštitu od internetskog nasilja
- dosljedno sprovođenje (i medijsko promovisanje) Akcionog plana za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2013 – 2015.)

Mediji:

- promovisanje akcionih planova, donesenih zakona i uredbi
- kreiranje posebnih radio i TV emisija koje će se baviti tematikom zlostavljanja putem interneta
- uređivanje školskog programa u kojem će se na prihvatljiv način raditi na digitalnoj kompetenciji djece i mladih
- promicanje programa i web stranica čiji je osnovni cilj zaštita djece i mladih od svih oblika nasilja
- pravovremeno i redovno informisanje o opcijama i koracima u slučaju eksploatacije djece i mladih putem interneta

- angažovanje na uvođenju opcije prijave cyberbullyinga na web stranicama i društvenim mrežama

Kao što je to ovaj istraživački rad pokazao, postoji neophodnost da se još od najranijih dana u porodici i u školi stvaraju odgovorne ličnosti koje bi posjedovale osobine poželjne u svakom društvu. Osvještavanjem uzroka problema i primjenom datih preporuka, bio bi ostvaren primarni cilj – razumijevanje digitalne stvarnosti i oblikovanje sretnije budućnosti mladih.

LITERATURA

1. Akcioni plan za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2013-2015.)
2. Beringer, Andrew (2011), *Teacher's Perceptions and Awareness of Cyberbullying Among Middle School Students*, The College at Brockport, State University of New York
3. Feinberg, Ted, Nicole Robey (2010), "Cyberbullying: Intervention and prevention strategies", USA: National Association of School Psychologists (NASP), dostupno na <http://www.nasponline.org/resources/bullying/Cyberbullying.pdf>, pristupljeno 25. II 2014
4. Grahovac, Nada (2013), *Prevenција eksploatacije djece u jugoistočnoj Evropi - eksploatacija djece na internetu*, Ombudsman za djecu Republike Srpske, Banja Luka
5. Grupa autora (2013), "Sistem za zaštitu od dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja putem informaciono - komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini - kriminološka evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010-2012. godine"
6. Hadžić-Suljkić, Mirzeta (2009), *Metodologija istraživanja u odgoju i obrazovanju*, Tuzla, PrintCom
7. Hamer, Anouk den, Elly A Konijn, Misha G Keijer (2013), *Cyberbullying Behaviors and Adolescents' Use of Media with Antisocial*, Amsterdam. http://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1114&context=edc_theses, pristupljeno 27. I 2015
8. Ibrahimbegović Tihak, Vanja (2012), *Medijska pismenost u BiH: model za razvoj medija i društva*, Dostupno na www.medijskapismenost.net, pristupljeno 29. 09. 2014

9. Kunczik, Michae, Astrid Zipfel. (2006), Uvod u znanost o medijima i komunikologiju, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb
10. Miliša, Zlatko, Mirela Tolić (2008), “Određenje medijske pedagogije s komunikacijskog aspekta”, Medianali, godište 2, broj 4, Dubrovnik, str. 113-130
11. Mišić, Zlatoljub, Nada Grahovac (2013), *Prevenција eksploatacije djece u jugoistočnoj Evropi - eksploatacija djece na internetu*, Ombudsman za djecu Republike Srpske, Banja Luka
12. Muradbegović, Elmedin i dr. (2013), *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo
13. Muratbegović, Elmedin, Sandra Kobajica, Srđan Vujović (2016), *Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u Bosni i Hercegovini*, Save the Children in North West Balkans, Sarajevo
14. Mužić, Vladimir (1999), *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Educa, Zagreb
15. Osmančević, Enes (2009), *Demokratičnost WWW komuniciranja*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo
16. Poter, Džejms (2011), *Medijska pismenost*, Clio, Beograd
17. Shirkey, Clay (2009), *How social media can make history*, TED talks
18. Suzić, Nenad (2007), *Primijenjena pedagoška metodologija* (1. izdanje). XBS, Banja Luka
19. Šimleša, Petar, Nikola Potkonjak (1989), *Pedagoška enciklopedija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
20. Tajić, Lea (2013), *Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini*, Internews, Sarajevo
21. Thoman, Elizabeth, Tessa Jolls (2008), *LITERACY for the 21st Century An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education*, USA: Center for Media Literacy, dostupno na http://webpace.ship.edu/hliu/etextbook/theory/doc/media%20literacy_v02.pdf, pristupljeno 25. II 2014.
22. www.mhrr.gov.ba
23. www.ombudsmanapv.org

INTERNET VIOLENCE AMONG TEENAGERS

Summary

“Internet violence among teenagers” is the topic of a research paper which deals with the influence of globalization, information availability and technological achievements on lives of young people, and suggests possible answers concerning next steps that would help teenagers to cope with those influences with the least possible negative consequences.

Research carried on 403 students, parents and teachers had intention to identify and suggest mechanisms needed for safe use of internet and need for teenagers’ protection from internet based risks, and to give a different view on the role of school system and adults in general in understanding digital reality and shaping the future. The results that came out of this study point out the importance of exercising and reinforcing consciousness about the necessity of development of media literacy concept in Bosnia and Herzegovina within all interest-influence groups that are included in Bosnia-Herzegovina educational and media system.

Key words: internet violence, teenagers, communication, ICT, media literacy.

Adresa autora

Authors’ address

Jasmina Mehmedović

Tuzla

ja.majet@gmail.com

